
Les *Qüestions de gramàtica catalana* de Pompeu Fabra

a cura de Lluís Marquet

1. *Introducció*

És ben sabut que Pompeu Fabra col·laborà en diversos diaris i revistes mitjançant articles sobre llengua que anaren apareixent al llarg de la seva vida. Els primers d'aquests articles eren bàsicament d'exposició de les seves idees sobre com havia d'ésser l'ortografia catalana i així anava fent campanya a favor de la reforma ortogràfica. Però també tractava sovint diversos punts de gramàtica i fins i tot qüestions de lèxic, aspectes que, després de l'aprovació de la nova ortografia, va anar aprofundint. Són especialment notables alguns escrits seus de caràcter general i d'exposició dels criteris que seguia i de les reformes que proposava per a diferents problemes pendents. També cal destacar alguns dels seus parlaments, pronunciats amb motiu d'una inauguració o d'una clausura d'un curs de llengua, o bé com a president d'una entitat, els quals a vegades foren recollits per la premsa, sencers o bé resumits. Això ha fet que disposem de textos diversos seus, mitjançant els quals es poden analitzar moltes de les qüestions que es debateren abans d'establir la normativa actual o de l'aparició del seu *Diccionari general*. Malauradament, tot i que tenim notícia –per referències directes o indirectes aparegudes a la premsa– de l'existència de diversos actes en els quals pronuncià discursos o conferències, molt sovint no ens n'ha arribat el text complet; només podem trobar-ne alguns breus comentaris o ressenyes posteriors, o en el millor dels casos un resum fet pel cronista, no sempre prou fiable. De tota manera, s'han publicat alguns reculls de treballs seus i també n'ha estat reproduït algun més d'aïllat, gràcies a l'esforç de diversos estudiosos. En la biografia més extensa publicada sobre el Mestre, la de

Josep Miracle,¹ hi ha una bibliografia fabriana abundant. Però no s'ha fet encara una bibliografia exhaustiva de la seva obra. La més completa és la que apareix en un llibre recent sobre Pompeu Fabra, deguda a Joan Solà i Pere Marcet.² És aquest un treball minuciós, ben fet i molt precís quant a les dades; la informació donada és molt correcta i en general no ofereix dubtes ni vacil·lacions. I en algun cas en què això passa els autors ho fan constar amb tota honestedat.

La majoria d'articles que Fabra va escriure constitueixen treballs aïllats, però cal remarcar que en uns pocs casos les seves col·laboracions foren continuades i això féu que apareguessin sèries d'articles tractant temes que sovint eren repesos en articles posteriors. Aquests articles, o bé una certa tria de la totalitat, foren aplegats després en llibres, a vegades amb una certa reordenació i estructuració dels textos originals apareguts a la premsa. Entre aquestes sèries d'articles, la més coneguda són les cèlebres *Converses filològiques*, aparegudes a «La Publicitat» entre els anys 1919 i 1928. D'aquestes *Converses* se n'han arribat a publicar diverses versions, més o menys completes, com ja ha estat prou analitzat per alguns estudiosos. L'estudi més complet és el de Joaquim Rafel, que constitueix la introducció a la versió de les *Converses* publicada per EDHASA,³ de la qual, però, només disposem de dos volums, mentre que el tercer no ha aparegut encara. En aquesta introducció s'aclareixen molts aspectes dels dubtes anteriors i s'analitzen les diferents edicions que han aparegut de les *Converses*.

Però hi ha una altra sèrie d'articles de Fabra, molt més reduïda però molt notable per a l'estudi dels aspectes gramaticals del català, que no és tan coneguda. Em refereixo a les *Qüestions gramaticals*, un sèrie d'articles apareguda al diari «El Poble Català», entre 1907 i 1908. Anteriorment, el 1905, aquest diari li havia publicat un article en dues parts, que constitueix un precedent de la sèrie esmentada. Aquests articles no han estat reproduïts modernament enlloc; l'única versió existent és el recull aplegat en el llibre *Qüestions de gramàtica catalana*,⁴ actualment introbable. És un llibre escrit en un català prenormatiu i de tota manera es tracta d'una selecció dels articles publicats al diari, feta per Fabra.

Havent començat ja fa temps a treballar sobre l'obra dispersa de Fabra i a estudiar detingudament els treballs seus apareguts a la premsa, vaig poder identificar aquests articles que l'esmentat llibre no especifica. Aquesta sèrie de col·laboracions a «El Poble Català» és, certament, només una petita part de l'obra fabriana dispersa, però constitueix una unitat prou ben delimitada dins el conjunt d'aquestes treballs seus, i és per aquest motiu que he cregut convenient de tractar-la a part i deixar per a més endavant la resta.⁵ Analitzats els treballs publicats a l'esmentat diari, vaig poder aclarir alguns dubtes existents. La posterior

1. Josep MIRACLE, *Pompeu Fabra* (Barcelona, Aymà, 1968).

2. Joan SOLÀ i Pere MARCET, *Bibliografia de Pompeu Fabra*, dins *Homenatge a Pompeu Fabra 1868-1948. Fidelitat a la llengua nacional* (Barcelona, Generalitat de Catalunya / Institut d'Estudis Catalans, 1998), ps. 135-222.

3. Pompeu FABRA, *Converses filològiques*, edició crítica a cura de Joaquim Rafel i Fontanals, vols. I i II (Barcelona, EDHASA, 1983 i 1984).

4. Pompeu FABRA, *Qüestions de gramàtica catalana* (Barcelona, L'Avenç, 1911).

5. L'estudi de l'obra dispersa de Fabra en conjunt és encara en una fase de recerca.

consulta de diverses cartes enviades per Fabra des de Bilbao, que no sempre han estat tingudes en compte com caldria, m'ha permès de poder donar amb tota precisió dades sobre aquest tema. Això és el que exposo en aquestes breus notes.

Consultant la bibliografia abans esmentada de Solà i Marcet i llegint-ne algunes observacions que fan sobre aquest tema, es pot veure que hi ha algun punt dubtós que aquests estudiosos exposen i confessen que no han pogut acabar d'esbrinar. Concretament, en donar la relació completa dels articles de Fabra a «El Poble Català» diuen: «Qui hagi revisat premsa d'aquesta època o d'altres (sobretot si li ha calgut fer-ho en microfilm) ens podrà disculpar.»⁶ Doncs bé, malgrat que encara no he acabat d'enllestir l'esmentat estudi de l'obra dispersa de Fabra, m'ha semblat oportú d'avançar-ne aquesta petita part perquè aclareix algun dels dubtes que exposen. Després d'haver-me passat hores i hores consultant els diaris en microfilm, puc exposar el resultat a què he arribat pel que fa a l'aparició d'aquests treballs de Fabra a «El Poble Català», i més concretament a la cronologia corresponent. Joan Solà em va consultar alguns detalls sobre la bibliografia fabriana, i així ho esmenta en el llibre (detall que cal agrair-li), però d'aquest punt no en vam parlar. La informació exposada aquí completa i aclareix, però no contradiu, el que diuen els dos autors en el llibre esmentat.

Ateses les dates en què foren publicats aquests articles, veiem que corresponen al període en què Fabra residí a Bilbao (1902-1912), on feia de professor a l'Escola d'Enginyers Industrials, com és prou sabut. També d'aquest període és l'elaboració de la seva *Gramàtica de la lengua catalana*,⁷ obra cabdal i la seva primera gramàtica «de debò», després d'haver-ne publicades algunes de més senzilles. Ambdues publicacions foren fetes per L'Avenç, l'editorial dels seus grans amics Joaquim Casas-Carbó i Jaume Massó i Torrents. Amb motiu de la publicació d'aquests dos llibres s'entrecreuren una gran quantitat de cartes entre Bilbao i Barcelona, correspondència que aclareix molts punts que no figuren en els llibres. Resulta bàsic per a l'estudi d'aquest punt de l'obra fabriana consultar les que parlen de les *Qüestions* i que fan referència tant a la confecció del llibre com a la comprovació de proves i correccions que van tenir lloc abans de l'aparició del llibre. Recordem, de passada, que la gran majoria d'aquestes cartes es refereixen a la publicació de la *Gramàtica* esmentada, les quals caldrà un dia analitzar detingudament.⁸ Més endavant en parlo, d'aquestes cartes.

2. La col·laboració de Fabra a «El Poble Català»

La idea de fer una sèrie d'articles per a «El Poble Català» l'explica Fabra en una carta adreçada a Massó i Torrents i datada del 21 de març del 1906. Cal recordar que Fabra ja havia col·laborat en aquest diari, el qual li havia publicat el 1905 un

6. SOLÀ i MARCET, *op. cit.*, p. 147.

7. Pompeu FABRA, *Gramàtica de la lengua catalana* (Barcelona, L'Avenç, 1912).

8. És un treball que tinc, en aquest moment, en una fase molt avançada.

article seu. Segons Miracle⁹ fou la lectura d'uns articles apareguts el 8 de juliol i el 12 d'agost de 1905 en aquest diari, signats per Josep Aladern i titulats *Per la nostra llengua*, la que motivà que Fabra escrivís un llarg article que el diari li publicà en dues tongades els dies 9 i 16 de setembre. En aquest article Fabra combat les teories de Nonell i de Grandia. En canvi, la resta de col·laboracions a «El Poble Català», que és bastant posterior —començà publicar-se un any i mig després—, forma una sèrie d'articles amb continuïtat que no té res a veure amb aquest primer article del 1905.

Poc després, Fabra, com és sabut, participà en el Primer Congrés de la Llengua Catalana, celebrat l'octubre de 1906 des del dia 13 fins al 17, i en el qual presentà una comunicació molt notable.¹⁰ Fabra vingué de Bilbao i arribà a Barcelona el dia 11, on romangué fins als primers dies de novembre. Aprofitant aquesta estada a Barcelona, un cop acabat el Congrés, pronuncià dues conferències a l'Ateneu, els dies 26 i 30, i una altra al Centre Excursionista de Catalunya el 31 d'octubre. El dia 5 de novembre «El Poble Català» publicava un article extens dedicat a Fabra i en feia els gran elogis. Doncs bé, segons Miracle, «no és gens improbable que els dirigents d'aquest diari haguessin pressionat el Mestre perquè es decidís a ser un col·laborador efectiu del diari [...]. És molt i molt possible que Fabra hagués accedit als precs dels seus amics».¹¹ També afirma Miracle que «sembla segur que quan Fabra se'n tornà a Bilbao ja havia quedat convingut que ell seria el redactor titular d'una secció nova d'"El Poble Català" que se'n diria *Qüestions gramaticals* i que sortiria els dijous». De tota manera, cal recordar que Fabra molt abans ja pensava (en parla en una carta del 21 de març anterior) en la possible col·laboració a «El Poble Català». Per tant, és difícil saber si foren els del «Poble» els qui li proposaren de publicar aquesta sèrie d'articles o bé fou Fabra mateix qui ho va fer. El fet és que poc després, a partir del març de 1907, «El Poble Català» li va començar a publicar la sèrie d'articles esmentada. La sèrie quedà interrompuda el 26 d'agost del 1908, sense que se'n sàpiga el motiu. Josep Miracle no diu res d'aquest punt, ni tampoc el diari no en fa el més mínim comentari.

La sèrie completa d'articles publicats és detallada més endavant (Apèndix I). Coincideix amb la que donen els autors de la bibliografia abans esmentada, Solà i Marçet, però aquests assenyalen que n'hi ha dos que no han pogut localitzar.¹² Doncs bé, aquesta sèrie d'articles apareguts al diari, un cop feta la tria, donaren lloc més tard al llibre esmentat, publicat per L'Avenç. M'hi refereixo tot seguit.

9. Josep MIRACLE, *op. cit.*, p. 382.

10. Pompeu FABRA, *Qüestions d'ortografia catalana*, dins *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (Barcelona, Joaquim Horta, 1908), ps. 188-221.

11. Josep MIRACLE, *op. cit.*, p. 409.

12. Vegeu més endavant, § 3.

3. El llibre de L'Avenç

El setembre de 1909, Fabra decidí publicar aquests articles en forma de llibre. Aplegà els articles de la sèrie publicada i hi afegí el de 1905 i un altre article que, pel que sembla, no es va arribar a publicar mai. Aleshores aprofità per a reordenar-los i retocar-ne uns pocs; algun fins i tot el va refer completament. I alhora decidí d'eliminar-ne uns quants dels publicats al diari, els quals no figuren, per tant, en el llibre i no han estat mai reproduïts enlloc. En l'Apèndix II dono la llista dels articles del diari que Fabra trià per a ésser incorporats en el llibre.

Aquest llibre aparegué el 1911. Malgrat que el text del llibre procedeix dels articles apareguts al diari, cal fer algunes precisions. Els autors de la bibliografia abans esmentada fan el comentari següent: «El llibre de 1911 conté dos articles que, malgrat l'atenció que hi hem posat, no hem localitzat en aquest buidatge.»¹³ I més endavant especifiquen aquests dos articles no localitzats, que són «Les formes *veies* i *vegés*» i «Una llei d'escurçament».¹⁴ Doncs bé, el segon d'aquests dos sí que es va publicar; cal simplement localitzar-lo. En la llista completa de títols publicats a «El Poble Català» que dono a l'Apèndix I apareix efectivament l'esmentat anteriorment, amb la indicació de la data de publicació. Ara, el primer no ha pogut ésser localitzat, la qual cosa fa pensar que potser no es va arribar a publicar mai. Però sempre queda el dubte de si Fabra el va escriure i no li van publicar, o bé si ni tan sols no el va escriure. Sigui com sigui, el va afegir al llibre de 1911. I alhora va decidir que no tots els articles de «El Poble Català» passarien al llibre, sinó que en va fer una tria. Tot això, que no s'explica al llibre, ho he pogut aclarir gràcies a la consulta de les cartes enviades per Fabra des de Bilbao als amics esmentats. Afortunadament una bona part de la correspondència de Fabra s'ha conservat en diferents biblioteques i arxius, públics o privats. Entre diverses col·leccions de cartes conservades, aquí ens interessen les dipositades a la Biblioteca de Catalunya, que són les cartes enviades per a Fabra a Massó i Torrents, i les que hi ha a la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, que són les enviades a Casas-Carbó. Unes quantes d'aquestes cartes han estat reproduïdes i analitzades per alguns estudiosos, els quals les han aplegades en reculls.¹⁵ De tota manera, n'hi ha encara moltes d'inèdites.

Entre la documentació sobre Fabra que hi ha l'Ateneu Barcelonès i que aplega una bona col·lecció d'aquestes cartes, hi ha una llista feta per Fabra que fa referència al contingut i l'ordenació dels articles d'«El Poble Català» que havien d'anar a parar al llibre. La reproduïxo més endavant (Apèndix II). Fabra va lliurar els

13. SOLÀ i MARCET, *op. cit.*, p. 147.

14. SOLÀ i MARCET, *op. cit.*, p. 149.

15. Cal esmentar especialment els reculls següents: *Epistolari de Pompeu Fabra a mossèn Antoni Mª Alcover*, a cura de Francesc de B. Moll (Tàrraga, Els Llibres d'Or, 1969); *Pompeu Fabra. 31 cartes*, edició a cura d'Albert Manent (Barcelona, Barcanova, 1990); Xavier LAMUELA i Josep MURGADES, *Teoria de la llengua literària segons Fabra* (Barcelona, Quaderns Crema, 1984), Apèndix II, ps. 211-260.

originals manuscrits, tot i que ja havien estat publicats al diari, als editors perquè fessin el llibre, amb la indicació de les pàgines que ocupa cada article i els títols corresponents, que havien de ser capítols o apartats del llibre. Aquesta llista és l'aclariment de molts detalls que després les cartes, escrites posteriorment amb motiu de la revisió de les proves, ho acaben d'arrodonir. També la consulta de diverses de les cartes esmentades aclareix molts punts foscos que hi havia sobre el contingut del llibre. Més endavant dono la relació de les cartes de Fabra que afecten aquest tema (Apèndix III), amb la indicació del destinatari, la data, el lloc on són actualment arxivades i l'obra on han estat reproduïdes modernament. M'ha semblat útil de reproduir, a més, els fragments d'aquestes cartes que fan referència explícita al llibre (Apèndix IV). Gràcies a tot aquest treball de consulta he pogut confeccionar aquestes notes.

Fabra va decidir d'afegir aquests articles en un volumet de la biblioteca de L'Avenç. En parla en una carta del 25 de setembre de 1909 adreçada a Casas-Carbó. Més tard, en una carta del 13 de maig de 1910, li recorda que cal fer aquest llibre i li diu que li envia els originals que ha trobat tot regirant papers. A més, diu clarament que n'ha fet un tria i que n'hi ha afegit un de nou sobre les formes *veïés* i *vegés*, que no li havia arribat a enviar. Posteriorment, en la carta del 19 d'octubre de 1910 corrobora que els articles han estat reordenats i, a més, diu que l'article sobre les preposicions davant *que* l'escriurà de nou i que ja l'hi enviarà més endavant. En la carta del 27 de novembre de 1910 diu que ja l'ha refet i que l'adjunta amb les proves corregides. També diu que ha decidit de suprimir l'article *Quin i el qual* perquè creu que caldria redactar-lo de cap i de nou i no ho pot fer. I comenta que ha refet una mica els dos articles sobre el *doncs* causal i que n'ha canviat alguns exemples.

Hi ha un article que, com ja he apuntat abans, crea una certa perplexitat quant a la inclusió al llibre esmentat. És l'article sobre les formes verbals *veïés* i *vegés*. Aquest títol figura al llibre, però no es troba a «El Poble Català». En la llista feta per Fabra sobre els articles publicats figura en darrer lloc, però després, en la carta de 13 de maig de 1910, Fabra diu a Casas-Carbó que és un article que no li havia arribat a enviar mai, cosa que fa creure que Fabra no el va arribar a lliurar al diari i per això no es va arribar a publicar. D'altra banda, és molt probable que Fabra ja l'hagués mig pensat (o fins i tot començat a escriure) i aprofités la circumstància de la publicació del llibre per a redactar-lo definitivament i afegir-lo. Cal concloure, doncs, que aquest és l'únic fragment del llibre que no procedeix dels articles publicats. Un altre detall que fa pensar això és que en la llista d'articles enviada per Fabra des de Bilbao, a sota del títol *Les preposicions de, en i a...*, especifica que l'original «no va publicar-se». Si tenim en compte que aquest article sí que es va publicar, podria ésser que Fabra s'hagués confós a l'hora de fer aquest comentari i l'hagués aplicat a un títol que no corresponia, mentre que aquest comentari era l'apropiat per a l'article sobre les formes verbals *veïés* i *vegés*, perquè aquest és precisament l'únic de la sèrie que no s'ha pogut localitzar en «El Poble Català». Encara ajuda més a creure això el fet que aquest article sigui el darrer escrit per Fabra, com es pot veure en la relació d'originals que va enviar des de Bilbao per a fer el llibre (vegeu Apèndix II).

El llibre, doncs, recull una bona part dels articles apareguts al diari. Dels que no hi van ésser inclosos, en parlo més endavant. Els articles que Fabra va decidir incorporar-hi són, en general, una reproducció exacta dels originals del diari, a vegades amb alguns petits retocs. Només tres d'aquests articles van ser modificats substancialment, de forma i sobretot de redacció, més que no pas de contingut. Els he indicat en l'Apèndix I amb una *m*. Aquestes decisions de modificar-los es poden veure examinant les cartes enviades per Fabra a Casas-Carbó el 19 d'octubre i el 27 de novembre de 1911, en les quals –com he indicat abans– detalla quins articles ha decidit de refer. Un altre aspecte notable és la idea de fer alguns canvis ortogràfics en uns textos seus anteriors, escrits abans de l'aprovació de les *Normes*, en relació amb l'ortografia original dels articles apareguts a «El Poble Català». Així, en la carta del 27 de novembre de 1910, diu a Casas-Carbó que ha adoptat la *ç* i la *l* doble per a la *l* geminada, malgrat que la *ll* serveixi per a representar la *l* palatal. I li adverteix que si no vol escriure *ll* adopti per a la *l* geminada algun d'aquests signes: *l-l*, *l·l* o *ll* (al llibre fou adoptat finalment *l·l*). També diu que ha decidit de suprimir la *h*, però demana que no se suprimeixi en els textos antics.

El llibre no inclou, tanmateix, alguns articles. Vegem-ho.

4. Els articles no aplegats en el llibre

Com ja he indicat, no tots els articles apareguts a «El Poble Català» foren inclosos en el llibre de 1911. I això per decisió de Fabra. Aquests articles no aplegats són els següents:

*El pronom-adjectiu «qual»,
L'intercalació d'un guionet entre'l verb i el pronom,
La «h» intervocàlica de l'ortografia més usual,
Una reforma ortogràfica abandonada,
D'ortografia,
«Quin» y «el qual»,
Les successions «l·l», «mpt», «mpci», «mf», etc.*

D'aquests set articles, n'hi ha dos, *La «h» intervocàlica...* i *Una reforma...*, que són extrets de la comunicació que va presentar el 1906 al Primer Congrés i segurament Fabra decidí de no incloure'ls perquè ja havia estat publicat el 1908 el llibre d'actes del dit Congrés. Un altre article, *D'ortografia*, és un fragment d'un treball que havia llegit feia ja uns quants anys al Centre Excursionista de Catalunya (el 31 d'octubre de 1906) i potser Fabra va creure que no era prou adequat exposar, en un llibre que havia d'aparèixer el 1911, qüestions ortogràfiques ja prou debatudes, tenint en compte que algunes de les propostes fabrianes, ben polèmiques, no havien triomfat, mentre que altres, contràriament, havien estat superades i no eren ja d'actualitat. Quant a l'article *Quin i el qual*, ja hem vist com Fabra decidí de no incloure'l, tot i que inicialment era previst de figurar-hi, perquè ell

mateix confessa que no li anava bé de refer-lo i no li deuria acabar d'agradar tal com havia aparegut al diari. Els altres tres són interessants i mereixen ésser divulgats.

Sobre el contingut d'aquests articles cal dir el següent.

L'article sobre el pronom-adjectiu *qual* es dedica bàsicament a criticar l'ús de *quin* en lloc de la perífrasi *el... del qual* i aprofita per atacar els descastellanitzants. En el segon exposa molt clarament la conveniència d'intercalar el guionet entre el verb i el pronom. El tercer i el quart es refereixen a la supressió de la *h*, reforma ortogràfica defensada per Fabra. El cinquè, el fragment de la conferència pronunciada al Centre Excursionista de Catalunya, té interès documental perquè, atès que el text complet no es va arribar a publicar enlloc, aquest fragment és l'únic que tenim sobre aquella conferència. El sisè tracta l'ús de *quin* i *el qual* i, malgrat que Fabra el va suprimir perquè no li venia bé de redactar-lo de nou, és prou il·lustratiu de la diferència existent entre aquests dos mots; cal reconèixer, però, que aquest treball, abans d'ésser reproduït, demanava una nova redacció. El darrer article recollit tracta els grups *mpt* i anàlegs, punt que Fabra no exposa enlloc més, motiu pel qual és un text d'un gran interès.

Cal recordar que són textos totalment desconeguts actualment i difícils de consultar; per això he cregut que és molt convenient de donar-los a conèixer. Llevat dels dos que són extrets de la comunicació presentada al Primer Congrés (i que fou recollida a les *Actes*), els cinc restants els he reproduït a l'Apèndix V.

Lluís MARQUET

APÈNDIX I: Articles publicats a «El Poble Català»

<i>Data</i>	<i>Títol article</i>	<i>QGC</i>
9-IX-1905	<i>Les tres preteses lleis d'escursament, de distinció y d'eufonia</i>	x
16-IX-1905	<i>Id. (continuació)</i>	x
<i>Qüestions gramaticals</i>		
21-III-1907	<i>El «doncs» causal</i>	m
28-III-1907	<i>El pronom-adjectiu «qual»</i>	—
4-IV-1907	<i>Les terminacions «encia» i «ancia»</i>	x
16-V-1907	<i>Tornant al «doncs» causal</i>	m
23-V-1907	<i>Formes verbals guturalisades</i>	x
6-VI-1907	<i>La combinació pronominal «els hi»</i>	x
13-VI-1907	<i>L'article neutre</i>	x
20-VI-1907	<i>L'intercalació d'un guionet entre'l verb i el pronom</i>	—
11-VII-1907	<i>La «h» intervocàlica de l'ortografia més usual</i>	—
25-VII-1907	<i>Catalanisació dels adjectius en «undus»</i>	x
1-VIII-1907	<i>Una reforma ortogràfica abandonada</i>	—
8-VIII-1907	<i>D'ortografia</i>	—
15-VIII-1907	<i>Entorn de les formes «valer» i «valdre» I</i>	x
29-VIII-1907	» » » » » » » II	x
12-IX-1907	» » » » » » » III	x
15-XI-1907	<i>Traducció de l'expressió relativa castellana «el que»</i>	x
21-XI-1907	<i>«Quin» y «el qual»</i>	—
6-XII-1907	<i>Una llei d'escursament</i>	x
21-XII-1907	<i>L'obra dels nostres descastellanitzants</i>	x
9-I-1908	<i>El diftong francès «oi»</i>	x
28-II-1908	<i>Les preposicions «de», «a», «en» davant de la conjunció «que»</i>	m
30-V-1908	<i>Les successions «l-l», «mpt», «mpci», «mf», etc.</i>	—
30-VII-1908	<i>Les nostres gramàtiques didàctiques I</i>	x
26-VIII-1908	» » » » II	
x		

Observacions:

1) Els articles, excepte el de 1905, porten el títol genèric de *Qüestions gramaticals*. Des del de 21 de març fins al del 8 de juliol de 1907 van numerats de l'I al XII. Després no duen cap indicació numèrica.

2) S'han mantingut els títols amb la grafia original.

3) Hi ha indicats els que foren incorporats en el llibre *Qüestions de gramàtica catalana* (QGC) (Barcelona 1911). Les indicacions són:

x text idèntic (o amb lleugers retocs)

m text modificat (o fins i tot refet)

— article no recollit

4) L'únic article que al llibre té el títol modificat és el de 1905 *Les tres preteses...*, que figura com *Els nostres savis*.

APÈNDIX II: Llista de Fabra sobre els articles de les «Qüestions»

Reproducció de la llista manuscrita enviada per Fabra a Casas-Carbó, que relaciona els articles que havien d'anar al llibre. S'ha conservat la grafia original de Fabra, la qual no sempre respon a la definitiva apareguda després en el llibre.

<u>Ordre de col·locació dels articles</u>	<u>Quartilles</u>
1 ^r <i>L'obra dels nostres descastellanitzants</i>	55, 56, 57, 58
2 ⁿ <i>El «doncs» causal I</i>	1, 2, 3
» » » II	10, 11, 12
3 ^r <i>La combinació pronominal «els-hi»</i>	16, 17, 18, 19
4 ^t <i>Traducció de l'expressió relativa castellana «el que»</i>	49, 50, 51
5 ^è <i>«Quin» i «el qual»</i> SUPRIMIT!!!	51, 52, 53
6 ^è <i>L'article neutre</i>	19, 20, 21, 22, 23
7 ^è <i>Les preposicions àtones davant de la conjunció «que»</i> (L'original d'aquest article, que no va arribar a publicar-se, el tens tu)	
8 ^è <i>Les terminacions «encia» i «ancia»</i>	7, 8, 9
9 ^è <i>Catalanització dels adjectius en «undus»</i>	30, 31, 32, 33
10 ^è <i>Formes verbals guturalitzades</i>	12, 13, 14, 15, 16
11 ^è <i>Les formes «veies» i «vegés»</i>	68, 69, 70
12 ^è <i>Entorn de les formes «valer» i «valdre» I</i>	39, 40, 41, 42, 43
» » » » » » » II	43, 44, 45, 46
» » » » » » » III	46, 47, 48, 49
13 ^è <i>Els nostres savis</i> (Aquest article aparegué en dos núm. del «Poble Català» setmanari, per'llà al setembre)	
14 ^è <i>Una llei d'escursament</i>	53, 54, 55
15 ^è <i>Les nostres gramàtiques didàctiques I</i>	64, 65
» » » » » II	65, 66, 67
16 ^è <i>El diftong francès «oi»</i>	58, 59, 60

Aquesta llista, que figura entre les cartes arxivades a l'Ateneu, sense cap més indicació, resulta perfectament aclaridora. Com es pot veure, conté, a més del títol i un número d'ordre, una relació numèrica sota l'encapçalament *Quartilles*. Tot sembla indicar —i així cal suposar-ho— que es tracta de les pàgines del joc original que Fabra va enviar a Casas-Carbó (carta del 13-V-1910) i que després li recorda (carta del 19-X-1910). Fabra devia enviar-li l'original copiat a mà en unes quartilles numerades que segueixen l'ordre d'aparició dels articles a «El Poble Català», que és l'indicat en l'Apèndix I. Efectivament, la numeració comença a l'article *El «doncs» causal* (quartilles 1,2,3) i acaba a *Les formes «veies» i «vegés»* (quartilles 68, 69, 70). Però, en decidir de fer-ne el llibre, va suprimir uns quants

articles i en va refer alguns altres. I alhora va aprofitar per reordenar-los. Per això, al costat de la transcripció del text corresponent en quartilles, va fer una llista amb el número d'ordre que volia que seguís el llibre i amb la indicació de les quartilles que ocupava cada article, perquè en compondre el llibre poguessin ordenar correctament el text. La llista evidencia la tria dels articles que va fer Fabra. L'ordre indicat és el que apareix després en el llibre, amb l'única excepció del número 5, perquè, després de fer la llista, va decidir de suprimir aquest article. En aquesta llista podem veure que l'article sobre les formes *veies* i *vegés* és el darrer en la relació de les quartilles (68-70), la qual cosa corrobora el que ja hem suposat; és a dir, que aquest article no es va arribar a publicar mai.

Observacions:

1) En la relació enviada per Fabra (carta del 13-V-1910) figurava en el lloc corresponent l'article numerat com a 5, que després va decidir de suprimir (carta del 27-XI-1910). També en la mateixa carta anterior Fabra recorda a Casas-Carbó que cal posar els articles en l'ordre «indicat al enviar-te'ls».

2) En la carta del 19-X-1910 diu que ha decidit redactar de nou l'article sobre les preposicions àtones (núm. 7) i que més endavant l'enviarà, cosa que efectivament fa poc després (carta del 27-XI-1910).

APÈNDIX III: Cartes de Fabra relacionades amb la publicació del llibre

<i>Data</i>	<i>Adreçada</i>	<i>Lloc arxiu</i>	<i>Reproduïda</i>
21-III-1906	Massó i T.	Bib. Cat.	Lam. Murg.
25-IX-1909	Casas-C.	Ateneu B.	Manent (4)
13-V- 1910 (targ.)	Casas-C.	Ateneu B.	---
19-X- 1910	Casas-C.	Ateneu B.	Manent (7)
4-XI- 1910	Massó i T.	Bib. Cat.	Lam. Murg.
27-XI-1910	Casas-C.	Ateneu B.	Manent (8)
29-XII-1910	Casas-C.	Ateneu B.	---
13-I- 1911	Casas-C.	Ateneu B.	---
17-II- 1911 (targ.)	Casas-C.	Ateneu B.	---

Observacions:

1) Les cartes van adreçades a Joaquim Casas-Carbó (indicat com a Casas-C.) o a bé a Jaume Massó i Torrents (indicat com a Massó i T.)

2) Aquestes cartes es troben a la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès o bé a la Biblioteca de Catalunya (Secció Massó i Torrents).

3) Algunes de les cartes de Fabra (no pas totes) han estat reproduïdes per diversos estudiosos. Les que aquí ens afecten apareixen en les dues fonts següents:

Lam.-Murg.: Xavier LAMUELA i Josep MURGADES, *Teoria de la llengua literària segons Fabra*, ps. 211-260.

Manent: *Pompeu Fabra. 31 cartes*, edició a cura d'Albert MANENT (La numeració indicada correspon a la que dona el curador).

APÈNDIX IV: *Fragments de cartes de Fabra*

Reproducció dels fragments de les cartes relacionades a l'Apèndix III, que parlen dels articles d'«El Poble Català» o del llibre corresponent.

S'ha mantingut l'ortografia original emprada per Fabra.

1) *Carta del 21-III-1906, adreçada a Massó i T.*

«Considera, ara, la tasca que m'he imposat pera aquest any: tema pera'l Congrés [...]; una serie d'articlets pera l "Poble Català". Te sembla bona l'idea d'aquestos articles? Fóren curts, sobre punts concrets, tot lo mes clars possible... Jo crec que podrien fer un be en aquestos temps en què corre tanta barra. Serien més que res de critica.»

2) *Carta del 25-IX-1909, adreçada a Casas-C.*

«Aviat t'enviaré l'original per al llibret *Qüestions de gramatica catalana* (collecció d'articles publicats en el "Poble").»

3) *Targeta del 13-V-1910, adreçada a Casas-C.*

«Regirant papers, he trobat la collecció d'articles publicats, sota'l titol de *Qüestions gramaticals*, en el "Poble Català" (també he trobat una carta teva del maig passat, on me dius que penseu comensar a imprimir la meva gramatica'l juny següent!) i he recordat que havíem convingut a reunir-los en un tomet de la vostra biblioteca. En la creensa que no haveu canviat de parer, n'he fet una tria i us l'envio en el present correu, en paper certificat. L'article sobre les formes *veies* i *vegés* (que no havia arribat a enviar-te), si no t'agrada, el treus.»

4) *Carta del 19-X-1910, adreçada a Casas-C.*

«Respecte al volumet *Qüestions de Gram. catalana*, t'anava a escriure que calia posar els articles en l'ordre que t'avia indicat al enviarte-ls i que calia incloure-i l'article sobre en Nonell i en Grandí. Per la teva carta, veig que ja-t recordes d'una cosa i l'altra. L'article sobre les preposicions atones davant *que*, l'escriuré de nou i te l'enviaré junt amb les proves corregides.»

5) Carta del 4-XI-1910, adreçada a Massó i T.

«Digues a en Casas que estic corregint les proves del volum *Qüestions de llengua catalana* i que m'convindria que m'enviés el paper aon li indicava l'ordre en que avien d'anar els articles.»

6) Carta del 27-XI-1910, adreçada a Casas-C.

«En el correu d'air te vaig enviar les proves del volum *Qüestions de gram. cat.* juntament amb l'original de l'article *Les prep. atones "de", "en" i "a" davant de la conj. "que"*. Espero que aureu compost l'article titulat *Els nostres savis* i que aviat m'enviareu proves dels dos articles. En aquest llibre he cregut convenient adoptar la *ç* i la *l* doble. Què te'n sembla? He adoptat la *ç* perquè, si no vaig errat, vosaltres l'empleueu normalment en les vostres publicacions i, no essent-ne jo contrari, no veig cap raó per a reemplaçar-la en el meu llibre per *s* o *ss*; i he adoptat la *l* doble perquè crec que ja es ora de reaccionar contra'l mal costum de simplificar-la amb l'escusa que'l símbol *ll* serveix per a la *l* palatal. Es precis que fem un esforç per conservar un sò que perilla de perdre-s. Si no volem escriure *ll*, escriguem *l-l*, *ll*, *l'l*... tot es preferible, crec jo, a la *l* senzilla. D'acord, naturalment amb la supressió de la *h*; però no me la suprimiu en els textos antics, com he vist que aveu fet algun cop. He suprimit l'article "*Quin*" i "*el qual*"; calia redactar-lo de cap i de nou, i ara no-m venia be de fer-ho. Com auràs vist, he refet un xic els dos articles referents al *doncs* causal. He escurçat una mica'l primer suprimint alguns paragrafs que l'enfarfegaven bona cosa, i en el segon he canviat alguns exemples. Me parles de posar-hi un proleg. Quina classe de proleg? Atenent que'l volum en qüestió serà'l primer de caracter científic, potser hi escauria un proleg explicant la seva inclusió en la *biblioteca*, fins ara exclusivament literaria i artistica, i un proleg així potser aniria millor firmat pels editors que no pas per l'autor.»

7) Carta del 29-XII-1910, adreçada a Casas-C.

«He rebut aquests dies *Les petits poèmes en prose* de Baudelaire i les segones proves del tomet *Qüestions de gramatica catalana*, que estic repas-sant i no trigaré a remetre't.»

8) Carta del 13-I-1911, adreçada a Casas-C.

«Al mateix temps que aquesta carta rebràs les proves del tomet *Qüestions de gramatica catalana*. Fes-te treure noves proves de l'article *Les tres*

preteses lleis d'escurçament, de distinció i d'eufonia i comprova-les escrupolosament. Els fragments d'en Nonell i d'en Grandia citats en l'article han d'anar naturalment amb l'ortografia dels llurs autors; per això -i trobaràs moltes èè, yy, etc. que cal que respecteu, així com les yy i altres particularitats dels exemples antics. Te sembla bona la construcció: *no poder menys que preguntar-se* (que trobaràs en les pags. 50 i 95)? Jo tinc els meus dubtes. Cal dir *de menys* en lloc de *menys*? No es preferible: *no poder sinó* a *no poder menys que*? Digues-me'n alguna cosa abans de procedir a la tirada dels fulls corresponents. En l'advertiment no oblideu de dir que el volum es una col·lecció d'articles. L'index poseu-lo on voldreu. En una nota (que podría anar, p. ex., sota l'advertiment dels editors) sería convenient advertir que els ètims llatins citats en el text pertanyen no al llatí classic sinó al vulgar.»

9) *Targeta del 17-II-1911, adreçada a Casas-C.*

«He rebut els exemplars de les *Qüestions de gram. cat.* He vist amb sorpresa que l'art. sobre en Nonell i en Grandia, anava amb el títol de *Els nostres savis*. No aviem quedat que aniria amb el títol de *Les tres preteses lleis d'escursament, de distinció i d'eufonia*? No duia ja aquest títol en els proves? A què obeeix que l'agiu canviat? I per què l'heu canviat sense consultar-me?»

APÈNDIX V: Articles d'«El Poble Català»

Reproducció dels articles apareguts a «El Poble Català», no inclosos en el llibre de L'Avenç (1911). Són els cinc articles a què es fa referència en el §4.

Hem mantingut també aquí l'ortografia original dels textos, exactament com van aparèixer a «El Poble Català». Les notes a peu de pàgina, que procedeixen del text publicat al diari, han estat renumerades, en aquest Apèndix, seguint un ordre successiu.

[1]

El pronom-adjectiu «qual»

La paraula catalana *qual* és primitivament un pronom-adjectiu interrogatiu i relatiu (el mateix que *cual* castellà, *quale* italià, *quel* francès, *care* romanesc...).

Són exemples de *qual* interrogatiu: «*Qual* es estada la causa de la vostra sobtosa mort?» B. M.;¹ – «Per *qual* natura fa major fret en la alba que en la mija nit» R. L.; – «E aquestos en un matí..., saben en *qual* manera l'esperit sant proceheix del pare e del fill..., e *quals* coses són necessaries a separació de matrimoni... e *qual* fo major poeta entre Virgili e Homer...» B. M.

Són exemples de *qual* relatiu: «Cosos noves has dit, *les quals* me han alegrat...» B. M.; – «...ma muller, *la qual* una serpent ha morta ab son verí.» B. M.; – «...som exit tost e sens gran pena de la vall de miseria, a *la qual* no desig tornar. E som estat instrument ab *lo qual*...» B. M.; – «...conegué Felix la manera segons *la qual* se corromp lo cos...» R. L.; – «Consciencia es aquella natura intellectiva per *la qual* la ànima se sent que s'inclina contra la final intenció per *la qual* es creada.» R. L.; – «lo que nosaltres desitjam es pau gloriosa, *la qual* pau per a nosaltres dones es molt delitosa.» T. B.; – «...havies per clar la ànima morir ab lo cos, lo contrari de *la qual* cosa t'he fet atorgar.» B. M.; – «...de Deu, qui ha veritat creada a sa semblança, contra *la qual* semblança es falsetat.» R. L.

Al costat del *qual*, provinent de *qualis*, apareix, ja en català antic, un nou pronom-adjectiu interrogatiu de formació catalana: *quin*, *quina*. Per exemple, «Digues: *quin* dret tens tu en aquesta ciutat?» T. B.; – «O *quina* tan grandissima desconexença com es la de ta senyoria!» T. B.; «...suplich-vos que-m vullau dir *quina* es la penitencia que-n portats.» B. M.; – «...de-manà al hermità que li digués en *quina* edat del mon eren stats millors cavallers.» T. B. Aquest nou interrogatiu ha acabat per eliminar l'altre; de manera que, en la llengua moderna, les dues funcions, interrogativa i relativa, del *qual* primitiu se troben repartides en dos mots diferents: *quin*, interrogatiu, i *qual*, relatiu.

1. B. M. es Bernat Metge; R. L., Ramon Llull; T. B., *Tirant lo Blanch*.

Al mateix temps que *el qual* pronom, el català antic presenta, darrera les preposicions, el relatiu simple *que*, provinent de *quid* tònic. Ex.: «...com los quatre elements de *que* lo cos es compost» R. L.; – «...no veig coses evidents per *que* ho dega creure» B. M.; «...aquesta tribulació en *que* posat està» T. B. Així, el *que* preposicional castellà equivalent a *el cual* (*el negocio de que le había hablado*), que un hom ha de traduir en francès necessàriament⁽²⁾ per *lequel* (*l'affaire de laquelle je vous avais parlé*), pot esser traduit en català per *què* (*el negoci de què us havia parlat*). Convé, però, no confondre aquesta substitució de *el qual* per *què* amb una altra, molt en favor en castellà, la de *el cual* per *el que*. Ex.: *las reformas militares, en las que se incluía...* Aquesta substitució es excessivament rara en les altres llengües romàniques. A la dita frase castellana, el català oposa: *les reformes militars, en les quals s'incloua...*

El català no té relatiu equivalent al *cuyo* castellà, el qual tradueix per la perífrasi *el... del qual*. Ex.: «e pren speriencia de aquell tan famós cavaller, lo nom del qual era Q...» T. B.; – «e es pública fama vos tenir en la cort vostra un cavaller, los actes singulars del qual són molt experimentats.» T. B.; – «La paciència e amor conjugal de Griselda, la istoria de la qual fo per mi de latí en nostre vulgar transportada, callaré.» B. M.; – «...e en un bell verger ell entrà ab lo fill del rey e ab altres escolans, en la companyia dels quals fo Felix.» R. L.; – «...los poetes han parlat ab figures dins l-escorça de les quals s'amaga...» B. M.; – «sería no esser Deu, sens l-esser del qual tot quant es seria debades». R. L.⁽³⁾

Se veu, doncs, que malgrat de la concurrència del *quin* interrogatiu, el mot *qual* estava en gran favor en català: com relatiu, precedit del article, el trobem, en efecte, reemplasant sovint els relatius simples *qui* i *que* àtons, subjecte i complement directe (*coses les quals m'han alegrat; ma muller la qual una serpent ha mort*), es la forma preponderant del relatiu preposicional (*la manera segons la qual; instrument ab lo qual*), la forma exclusiva del relatiu adjectiu (*lo contrari de la qual cosa*), i entra a formar part de la perífrasi equivalent a *cuyo* (*aquell cavaller lo nom del qual*, en castellà: *aquel caballero cuyo nombre*). Però havien de venir temps calamitosos per al pobre *qual*, fins al punt que l'influència castellana d'un costat i els *descastellanisants* del altre, arribarien a posar en perill la seva existència, la primera amb el seu *el que* i els segons ab el llur *quin*.

Veus-aquí les vicissituds que'ls temps moderns reservaren al relatiu en qüestió:

Mancava una paraula per a traduir el *cuyo* castellà. Oblit de l'antiga perífrasi o peresa de capgirar la construcció castellana, s'agafà'l *qual* i se li fa significar... *cuyo!* Una frase com aquesta, de Bernat Metge: «...una molt gran caverna, la porta de la qual guarda Cerberus» esdevé: una molt gran

2. En no sent d'usar-se *dont, du*.

3. Altra perífrasi: «...tots vosaltres, lo be e honor de qui com a propi stimo.» T. B.

caverna *qual* porta guarda Cerberus. Bons autors cauen en aquesta falta; però això no la fa pas excusable.

Mentre'ls nostres escriptors calquen així, amb el llur *qual* possessiu, una construcció castellana, una altra construcció estrangera va infiltrant-se en la nostra llengua escrita; ens referim al relatiu castellà *el que*, que avui se troba en el català tant a casa seva com en el castellà: «...les reformes militars, en *les que s'incloua...*» — «fou una festa de *la que* guardaran record...» — «L'orfeó va executar cançons entre *les que* no mancaren...» («El Poble Català»). En lloc de: les reformes militars en *les quals* o en *que s'incloua...*, fou una festa de *la qual...*, L'orfeó va executar cançons entre *les quals...*

Y quans ens posem a descastellanisar, deixem en pau les damunt dites construccions i les emprenem, en canvi, contra'l pobre mot *qual*, que té la desgracia... de semblar-se massa al *cual* castellà. *Qual, qual* ; per què *qual*? — hauran dit — ; no tenim el *quin*, evidentment preferible? Si'l català diu *no sé quin es* aont el castellà diu *no sé cual es* ; no tenim, doncs, un *quin*, ben català, que tradueix admirablement el *cual* castellà? ; Per què, doncs, no hauriem d'escriure sempre *quin* en lloc de *qual*? Y veusaquí en circulació construccions com aquestes: «una nombrosíssima gentada, en *la quina* tenien brillant representació...» — «foren suprimides immediatament; *quina* supressió...» — «una escena, *quins* personatges...». Construccions que venen a reemplaçar: una nombrosíssima gentada, en *la qual...*, foren suprimides immediatament; *la qual* supressió..., una escena, *quals* personatges...; construcció aquesta última ja defectuosa ella, puix cal dir: una escena, els personatges *de la qual...*

Els que prefereixen *quin a qual*, creient-lo sens dubte més català, no s'adonen que'l llur *quin* relatiu constitueix certament un castellanisme; en efecte, el castellà té un *cual* interrogatiu i relatiu; el català té un *quin* solament interrogatiu; fer d'aquest seu interrogatiu un interrogatiu-relatiu com el *cual* castellà es senzillament cometre un castellanisme. Oh *descastellanisants*, deixeu estar en pau el *qual*, no'l volgheu foragitar de la nostra llengua; al contrari, useu-lo forsa, — posat que no li feu significar *cuyo*, — i estigueu segurs que, lluny de cometre un castellanisme, l'evitareu moltes vegades.

[2]

L'intercalació d'un guionet entre'l verb i el pronom

Als redactors d'«El Poble Català»

Els castellans i els italians escriuen en una sola paraula'ls pronoms posposats al verb i aquest verb: *escribeme, hacerlo, dárselo; scrivimi, farlo, darglielo*. Els portuguesos, en canvi, intercalen un guionet entre'l verb i el pronom afixat: *escreve-me, fazê-lo, dar-lh'o*. Abans els portuguesos feien

com els castellans; però l'habitud ortogràfica d'escriure junts verb i pronom, la qual no ofereix cap inconvenient en castellà, n'oferia de considerables en portuguès; així aquesta llengua va acabar per adoptar els sistema del francès, que, com sabem, intercala un guió entre'l verb i els complements afixats (*écris-moi, donnez-le nous*).

En portuguès, donada la forma dels seus pronoms àtons i les modificacions que aquests sofreixen quan s'ajunten al verb, s'esdevé sovint que tal combinació de verb i pronom es troba presentar les mateixes lletres que tal altra paraula; l'empleu del guió permet diferenciar aquella d'aquesta; el guió permet diferenciar, per exemple, *dou-to* (que vol dir *te'l dono*) de *douto* (que vol dir *docte*). Però hi ha més: sense l'empleu del guió resultarien idèntiques en l'escriptura paraules que no solament tenen diferent significació sinó pronunciació distinta; per exemple *comia* (que vol dir *menjava*) i *comi-a* (que vol dir *la vaig menjar*): *comia* es pronunciat amb una *i* curta, *comi-a*, amb una *i* llarga. Com diu bé l'eminent filòleg Gonçalves-Viana, aquest cas sol justificaria l'empleu del guió en portuguès.

En català tenim un cas anàleg en *mirin-s'ho* i *miri-ns-ho*: el primer correspon al castellà *mirenselo* i sona *mirinsu*; el segon correspon al castellà *mirenoslo* i sona *mirinzu*. Totes dues combinacions se componen de les mateixes lletres; si les escrivim sense separar el verb i els pronoms, resulten idèntiques: *mirinsho*.

Fa ja setze anys que jo notava aquest inconvenient i d'altres que ofereix en català l'habitud ortogràfica d'escriure junts el verb i els pronoms afixats; però encara es l'hora que una gran part dels nostres escriptors continuen arrapats al sistema castellà no volent compendre'ls aventatges de l'empleu del guió en la nostra llengua. Llavors de la campanya lingüística de *L'Avenç* alguns van qualificar de *bitzantinisme* l'adopció del guionet davant dels pronoms afixats. No tenien pas gens de raó; ho seria, si voleu en castellà o italià, però no ho es de cap manera en català, aon serveix per a distingir *mirins'ho* de *miri-ns-ho*, *portin-hi* de *porti-n'hi*, *miri-s* de *miris*, *porti-n* de *portin*, *donan-t'ho* de *donant-ho*...

L'empleu del guionet va esser proposat per mi en el meu *Ensayo de gramática de catalán moderno*, publicat l'any 1891; després, en totes les meves obres gramaticals, he insistit sobre'ls seus aventatges (V. *Contribució a la gramática de la llengua catalana* i *Tractat d'ortografia catalana*, publicats respectivament el 1898 i el 1904); *L'Avenç* va adoptar-lo entre les seves reformes ortogràfiques i desde llavors l'ha empleat constantment en totes les seves publicacions; doncs, malgrat la meva insistència i la perseverancia dels de *L'Avenç* i malgrat l'utilitat evident de la reforma, aquesta encara troba una forta oposició, no solament de la part del repetanis, —d'aquells que, per exemple, han estat anys i anys cometent la monstrositat d'escriure *casas, parlas*, amb l'escusa que'l públic no'ls entendria si escrivien *cases, paroles* (?),— sinó de la part dels que com vosaltres mateixos heu escrit desde'l primer moment *cases, paroles*, i fins heu

tingut el valor de desempellegar-vos de la *y* i del *ch* final, tant en favor entre'ls nostres savis (encara que, tot escrivint *mai, rei, aire*, etc., no heu gosat tocar la conjunció *y* i, bons minyons, continueu escrivint *nit y dia*.)

Davant de la superioritat evident del sistema portuguès sobre'l sistema castellà, es realment incompreensible que no'ns sapiguem separar dels castellans decidint-nos d'una vegada a imitar als portuguesos. El cas de *mirinsho* ab dues significacions i dues pronuncies distintes, bastaria ell tot sol per a justificar la reforma en qüestió, adhuc suposant que aquesta no oferís els avantatges que realment presenta en molts altres casos. Enumerem-los breument una vegada més en l'esperansa que això us pugui portar a adoptar una reforma indubtablement més útil que la substitució de *y* per *i* i de *ch* per *c*.

Quan el pronom *se* s'uncix a un verb acabat en vocal, pren la forma *s: renti-s (lávese), miri-s (mírese)*. Sense'l guió, aquestes combinacions se confonen amb *rentis (laves), miris (mires)*. Es més clar escriure *renti-s, miri-s*, diferenciats de *rentis, miris*. La *s* del pronom *se* es una *s* sorda: en una combinació com *miri-se-la*, l'omissió del guió ens porta, o bé a doblar la *s* per indicar-ne la pronunciació sorda (*mírrissela*), o bé a donar a una infinitat de *s s* senzilles intervocàliques una pronunciació sorda contra la regla prou coneguda que la *s* senzilla sona *s* sonora entre vocals. (Ex.: *casa, pesa*.) Avui trobem de costat *vúlguesho* amb *s* sonora i *vúlguisho* amb *s* sorda (en no essent que escrivíssim *vúlguisho!*); amb el guió tindriem *vulgues-ho* i *vulgui-s'ho*; quant més clar!

El pronom-adverbi *ne* pren la forma *n* darrera d'un verb acabat en vocal: *parli-n (hable de ello), prengui-n (tómelos)*. Sense guió, aquestes combinacions se confonen amb *parlin (hablen), prenguin (tomen)*. Es més clar escriure *parli-n, prengui-n*, diferenciats de *parlin, prenguin*. Afegim l'adverbi *hi* i, sense'l guionet, no podem fer la distinció entre l'imperatiu *porti-n'hi (llévelos allá)* i l'imperatiu *portin-hi (lleven allá)*, puix totes dues combinacions resulten escrites *portinhi*. (La segona combinació essent ordinariament pronunciada *pòrtinti*, si's vol que aparegui la *t* en l'escriptura, l'omissió del guió dóna *portinhi*, que ve a confondre's amb *portin-t'hi*, mentre que'l guió permet distingir aquella combinació d'aquesta escrivint sigui *pòrtint-hi* sigui *portin-t-hi*).

La *s* final dels pronoms *els, ens*, davant de vocal es una *s* sonora: les combinacions *porti-ls-en, dugui-ls-els, fassi-ns-el* escrites sense guió (*portilsen, dúguilsels, fassinse*) ofereix una *s* sonora darrera de consonant contra la regla prou coneguda que la *s* darrera de consonant es sorda, inconvenient agravat enormement per la circumstancia que en combinacions com *fassinse* la pronunciació sorda de la *s* es també possible, tenint allavors la paraula una altra significació: *fassin-se'l*. Empleant el guió diferenciem perfectament *fassin-se'l (háganselo)* de *fasi-ns-el (háganoslo)*; en la primera, la *n* pertany al verb, la *s* al pronom *se* i es, per consegüent, sorda; en la segona, ambdues lletres pertanyen al pronom *nos (ns)*, i la *s* hi

es sonora com tota *s* final davant de vocal (Ex.: *bons amics*). Sense guió, *fassin-se'l* y *fassi-ns-el* se confonen en *fassinse'l*. I, cosa curiosa, els mateixos que aquí no tenen escrúpol de representar per *s* una *s* sonora darrera de consonant, són els primers a escriure *tranzacció*, *tranzigir*, de por sens dubte que algú pronunciï *transsacció*, *transsigir* (?).

Quan el verb termina en *l* o *ll* i el pronom es *lo*, *la*, *los*, *les*, *li*, l'omissió del guió condueix a grafies com aquestes: *absollo*, *molla*, *disollos*, *cullli*, *recullles*. *bullla*, per *absol-lo*, *mol-la*. *disol-los*, *cull-li*, *recull-les*, *bull-la*. Me direu que en aquest cas ja empleu el guió. Doncs farieu encara millor emplant-lo en *miri-ns-ho* i *mirin-s'ho*, en *fassi-ns-el* i *fassin-se'l*, en *fiquinshi* i *fiquin-s'hi*, que confoneu en *mirinsho*, *fassinse'l*, *fiquinshi*; i en *portinhi* i *portin-shi*, *vaginhi* i *vagin-shi*, que confoneu en *portinhi* i *vaginhi*. Y no us sembla preferible diferenciar *miri-s* de *miris*, *parli-n* de *parlin*, que confondre'ls? Y no us sembla convenient evitar la complicació ortogràfica *mirisseles*, *rèntissel*, *vàgissen* o complicacions com *vulguesho*, *diguesho* (pronunciats *vulguezu*, *diguezu*) al costat de *vulguisho*, *mítrisho* (pronunciats *vulguissu*, *mítrissu*)? Rebutjat el guió, molts escriuen *enviante* per *enviant-te*, i mentres hi hagi qui escrigui *enviante*, una paraula com *envianthi* pot tenir dues significacions: *enviant-hi* i *enviant-t'hi*. No es, doncs, preferible *enviant-hi* a la grafia equívoca *envianthi*? Y no trobeu preferibles a *rebla*, *rompla*, *ajuplo*, *escupli*, *morte* i altres, les grafies *reb-la*, *romp-la*, *ajup-lo*, *escup-li*, *mor-te*?...

En canvi dels nombrosos aventatges que presenta l'empleu del guió, digueu-me quins inconvenients ofereix... si no són el d'anar contra la rutina establerta i el de constituir un procediment estrany a l'ortografia castellana, de la tutela de la qual no sabem deslliurar-nos.

[3]

D'ortografia⁴

...L'ortografia moderna ha d'anar amb compte a modificar les convencions tradicionals: *tj*, *tg*, *ig*, *x* són símbols característics de l'ortografia catalana que fóra temerari voler reemplaçar per altres. Diem això perquè no es rar veure de tant en tant aquest o aquell escriptor fent substitucions com, per exemple, la de *ig* final per *tx* (*matx*, *rotx*, per *maig*, *roig*). ¿La grafia tradicional *ig*, quin inconvenient presenta? ¿Constitueix una dificultat ortogràfica? No, puix el sò *tx* final es representat *sempre* per *ig*: *maig*, *roig*, *vaig*, *veig*. ¿Podem tenir por que algú la llegeixi malament? Aquí estan els cognoms freqüentíssims *Roig*, *Reig*, *Puig*, que tothom pronuncia com cal. Per altra part, l'ortografia usual escriu *maig*, *roig*, etc. i tothom pronuncia bé aquestes paraules. ¿*ig* es una convenció tan desen-

4. Fragment d'un treball llegit en el Centre Excursionista.

raonada? ¿Per què hem d'anar, doncs, a desfigurar *maig, vaig, veig*, etc., escrivint *matx, vatx, vetx*? ¿Quins aventatges ofereixen aquestes grafies? *tx* es etimològicament i *històricament* fals i dona a les paraules un aspecte tot diferent del dels seus derivats.

...Les mateixes habituds ortogràfiques del català modern, hem d'anar en compte a contradir-les. En l'obra de fixació de una ortografia nacional, hi ha a fer prou reformes indispensables perquè'ns entretinguem a fer-ne d'insignificants. La tasca grossa es *nacionalisar* la nostra ortografia, fer-la ben adequada a la nostra llengua, i *simplificar-la tot el possible*. Una reforma que no hi contribueixi de debò es cosa secundària; adhuc no essent precisament dolenta, tant se val, ara com ara, arreconar-a.

...Una habitud del català modern es posar una *i* entre *a, e, o, u* i la *x* representativa de la fricativa palatal sorda: *baix, baixa, baixar*. Els antics solien escriure *x* en l'interior de la paraula (*matexa*) i *ix* en fi paraula (*mateix*), escrivint la *i* que apareix en la pronunciació quan ve a afegir-se una *s* al mot (*mateixs* pronunciat *matéis*). Els moderns no han adoptat, doncs, cap convenció nova; no han fet sinó generalisar l'empleu de la *i* davant totes les *xx* palatals. Aquesta habitud moderna (que està de acord amb la pronunciació en tant que'ls dialectes que deixen sentir una *i* davant de *x* final, la fan sentir igualment davant de *x* interior) té l'aventatge d'establir una distinció gràfica entre la *x* palatal i la *x* doble dels mots emmanllevats al llatí tals com *axioma, flexible, exemple*. Doncs a alguns no'ls sembla bé l'addició de la *i* i escriuen *ix* final, *x* interior (*baix, baxa*); i altres van més enllà i escriuen sempre *x* senzilla (*bax, baxa*). ¿Tant mateix fa tanta nosa i tan mal efecte la *i* davant de la *x*? Podríem igualment suprimir-la en *puig, veig, maig*, etc. i escriure *pug, veg, mag*, grafies prou freqüents en català antic. Vet-aquí reformes potser defensables, però realment insignificants, inútils si no perjudicials. Un corolari d'aquella reforma es la substitució de la *x* llatina per les combinacions *cs, cz*: *acsioma, flecsible, exzemple [sic]*... Observem de passada que les grafies modernistes *eczemple, eczamen, eczòtic*, no són ni etimològiques, ni tradicionals, ni fonètiques!... Una pregunta: Ens cal escriure *eczhibir*? Vet-aquí un digne parió de *tranzhumant* (que així deuen escriure *transhumant* els que s'entretenen a canviar *transigir, transacció, transició*, etc., en *tranzigir, tranzacció, transzició*).

Més profitós que estar-se entretenint a canviar *ig* en *tx, ix* en *x, x* en *cs* o en *cz*, fóra sens dubte mirar de desempellar la nostra ortografia de certes convencions completament inútils, algunes forsa perjudicials: volem dir la *h* etimològica, el *ch* final, la *y*... La primera constitueix una grossa dificultat ortogràfica sense reportar el més petit benefici; *ch* i *y* són dues antigualles inservibles. «L'Avenç» va proposar i adoptar ja fa temps les tres reformes: supressió de la *h* etimològica, substitució de *ch* per *c*,

* Cal entendre que és un error per *eczemple*. (Nota de l'editor filològic, Ll. M.).

substitució de *y* per *i*; però aquestes convencions estan arrapades a la nostra ortografia; la gent hi està afectada, i tal escriptor que no té cap escrúpol a reemplaçar *ig* per *tx* (*vetx*) o a acceptar la reducció de la *l* doble a *l* senzilla (*colegi*) o a escriure *ss* en lloc de *s* en paraules com *cohesió*, *museu*, *centèsim* (tant freqüentment escrits *cohessió*, *musseu*, *centèssim!*), creuria cometre un crim deixant d'escriure la *h* darrera de la *c* final o reemplaçant el símbol *y* per *i*. El respecte exagerat per petites futeses tradicionals, vet aquí un altre entrebanc en el treball de simplificació i perfeccionament de la nostra ortografia.

La llengua antiga l'hem de tenir sempre molt en compte; ella'ns dona fetes les convencions pera representar els sons catalans no llatins (*tj*, *tx*, *ig*, *ny*); ens ensenya com hem de catalanisar les paraules emmanllevades al llatí clàssic (conservació de *ll* en *intelligent*, etc., conservació de *m* en *redempció*, etc.); ella, amb la llengua parlada, *i no pas l'etimologia llatina*, són la guia suprema pera l'empleu correcte de les lletres d'ortografia dubtosa (*b* i *v*, *a* i *e*, etc.). Però això no vol dir que'l respecte que li devem hagi d'esser dut fins a copiar les imperfeccions de la seva escriptura, les incoherències, les lletres purament etimològiques, llavors explicable, avui absurdes. Així com tampoc podem conformar-nos amb les habituds modernes en tant que abandonen indègudament grafies tradicionals o adopten a la babalà grafies i procediments estrangers. «L'Avenç» va fer bé introduint en l'ortografia catalana la munió de reformes que sabem. D'altres se n'han de fer encara.

...Les reformes més útils de «L'Avenç», les més racionals, han trobat sempre una forta oposició. La llur propaganda ha estat i es costosa. Si algunes no estan lluny d'atenyer el seu triomf definitiu, d'altres han avançat ben poc, algunes fins han hagut d'esser abandonades.⁵ El rutinerisme: aquest es un dels principals obstacles al perfeccionament de la nostra ortografia. Ell pren tota mena de formes; adés invoca'l respecte que devem a la llengua antiga (i's lamenta davant la omissió d'una *h*, tot dient davant d'un castellanisme vergonyós com la *ll*: «Déu nos guard d'un ja-està-fet»); adés se revesteix d'armes tretes d'una ciencia estantissa (com que la *i* subjuntiva dels diftongs es... una consonant!); adés sab trobar en les grafies habituals una utilitat que mai han tingut (com que la *y* es indispensable pera indicar la pronunciació monosil·làbica de les combinacions *ai*, *ei*, *oi*, *ui*); adés, en fi, se manifesta en una resistència *passiva* formidable, mescla d'incultura filològica, de falta d'atenció, de barroeria, de tossuderia... ¿Com explicar altrament l'insistència en certes faltes d'ortografia, veritables faltes d'ortografia fora de tota discussió? ¿Com explicar altrament que no s'obrin camí reformes tant útils i tant fàcils d'implantar com la de separar el verb i el pronom afixat intercalant entre'ls dos un guió?...

5. La supressió de la *h* etimològica de *home*, *hora*, etc.

Si un castellà'ns demanava en quins casos el pronom-adjectiu *cual* se tradueix per *quin* i en quins casos per *qual*, li podríem donar una regla ben senzilla: *cual* no precedit d'article, se tradueix per *quin*; *cual* precedit d'article, se tradueix per *qual*. Ex.: ¿CUAL és el tuyo? QUIN es el teu? — ¿CUÁLES quieres? ¿QUINS vols? — ¿CUÁI. de estas dos casas te parece mejor? QUINA d'aquestes dugues cases te sembra millor? — No sé CUÁL es. No sé QUIN es. — Pregúntale CUÁLES han venido. Pregunta-li QUINS han vingut. — La hija de mi amigo AL CUAL hemos hablado esta mañana. La filla del meu amic, AL QUAL hem parlat aquest matí. — Hay una edición de este libro, LA CUAL se vende muy barato. Hi ha una edició d'aquest llibre, LA QUAL se ven a molt bon preu. — El camino por el CUAL hemos venido. El camí pel QUAL hem vingut.

A manera d'apèndix a la nostra regla, fóra convenient que li recordéssim que, en castellà, la combinació *el que* es tot sovint emprada en lloc de *el qual*. (Ex.: *La hija de mi amigo, á LA QUE hemos hablado esta mañana*, aon *la que* equival a *la cual*) i també en lloc de *cuál* (Ex.: ¿*Cual elegirán?* No sé EL QUE elegirán, aon *el que* equival a *cuál*) i que li advertíssim que convé traduir-la per *el qual* quan equival a *el cual* i per *quin* quan equival a *cuál*. Així: *La filla del meu amic, a LA QUAL hem parlat aquest matí i Quin triaran? No sé QUIN triaran*. En canvi, *LAS QUE yo quiero son las blancas* (aon *las que* no es reemplaçable ni per *las cuales* ni per *cuáles*) es: *LES QUE yo vull són les blanques*.

Fóra també convenient que li recordéssim que el *cual* castellà pot ésser empleat amb l'accepció de *como* o *según*. (Ex.: *Cayó al instante en un profundo sueño, CUAL si se hubiera bebido...* — *La cosecha, CUAL se presenta*) o amb un valor distributiu (Ex.: *CUAL ríe, CUAL llora*), advertint-li que en aquests casos *cual* no pot ésser traduït ni per *qual* ni per *quin*, sinó per *com*, *segons*, *l'un... l'altre*.

I després d'això, ens caldria encara fer-li un advertiment: Heu après —ens caldria dir-li—, com se tradueixen en bon català, el vostre *el cual* relatiu i el vostre *cuál* interrogatiu; però ara heu de saber que una gran part dels nostres escriptors no segueixen la regla que acabem de donar-vos, sinó que usen els dos mots *quin* i *qual* completament a llur voluntat. En realitat us podem estalviar d'apèndre cap regla: usen indiferentment *quin* i *qual*, amb article o sense, i podeu estar segur que no cometreu cap bonyol que, en tot cas, no hagi ja estat comès per algun escriptor català.

Obrim, en efecte, qualsevol publicació catalana i, de deu casos nou, hi trobarem algun *quin* en lloc de *qual*, algun *quin* amb article o algun *qual* (relatiu) sense article, en oposició amb l'ús general dels nostres bons autors. Un diari català'ns forneix els exemples següents (Els exemples antics són trets d'en I. Iull).

«...comparegué la mare, *la quina* era fora quan...» (en lloc de: LA QUAL *era fora quan...*); «...han tret els pals, *els quins* han sigut substituïts...» (en lloc de: ELS QUALS *han estat substituïts...*). Cp.: «...era un cavaller, *lo qual* era molt vanagloriós.» – «...e riquesa corporal es compliment dels V senys dels cors, *los quals* son veher, ohir, adorar, gustar e palpar.»

«...una nombrosíssima gentada, en *la quina* hi figuraven...» (en lloc de: en LA QUAL *figuraven...*). Cp.: «Jeschrist es una persona *en la qual* son dues natures.» – «Ja un de sos fills se mes en religió, en *la qual* se doná a Deu amar, conixer e servir.»

«...foren suprimides immediatament; *quina* supressió...» (en lloc de: LA QUAL *supressió...*); «...acordarem la venda de...; *qual* acord produhí molt mal efecte...» (en lloc de: EL QUAL *acord produhí molt mal efecte...*). Cp.: «...donant lo cor abundancia de sanch per tots los membres, en *la qual* abundancia son enfortits los membres.» – «En Deus es bondat d-on ve banauyrança en hom, contra *la qual* benauyrança es malauyrança, qui es dessemblant a la bondat de Deu; *la qual* bondat...».– «Confessió, fill, dix lo ermitá, es atorgament dels falliments que hom ha feyts contra Deu; en *la qual* confessió se cové penediment...»

[5]

Les successions «l-l», «mpt», «mpci», «mf», etc.

El català, el mateix que les altres llengües romàniques, posseeix, com sabem, dugues menes de mots d'origen llatí: els anomenats *mots hereditaris* (*Erbworte*) i els anomenats *mots emmanllevats* (*Lehnworte*); els uns, paraules del llatí vulgar que han estat transformades gradualment i inconscientment (FACTU, *fajtu*, *faytu*...) fins a adquirir llur forma actual (*fet*), paraules pertanyents al vocabulari primitiu de la llengua catalana; i els altres, paraules del llatí escrit que han estat deliberadament transportades al català i catalanitzades d'una manera artificial, tal *pacte*, que no es sinó'l mot llatí PACTUM reemplassada la terminació exòtica *um* per la terminació catalana *e*.

Un hom comprèn fàcilment que en l'element hereditari es ont trobarem les diferències més fortes y característiques entre'ls diferents parlars romànics, degudes a l'evolució distinta que han sofert els sons llatins segons les regions; un mateix sò, per exemple la *o* oberta en mots com MÒRIT se conserva en català (*mor*), esdevé *ué* en castellà (*muere*), *eu* en francès (*meurt*), *uò* en italià (*muore*), *oà* en romanesc (*moare*), i això explica que, en certs casos, dos o més representants romànics d'un mateix mot llatí poden arribar a ésser completament dissemblants, com ho son, per exemple, *fals* i *hoz* (FALCE), *pla* i *chào* (PIANU), *ulls* i *yeux* (ÓCULOS), *vui* i *oggi* (HODIE), *lleva* i *ιά* (LÉVAT).

Els emmanllevats recents, que no han estat sovint sinó lleugerament

romanitzats, no deixen però de presentar formes dissemblants en les diferents llengües romàniques, i es que cada llengua ha adoptat els seus procediments especials de romanització, imprimint així un sagell especial adhuc a les paraules emmanllevades. En general, aquests procediments diferents de romanització no son, al cap de vall, sinó una conseqüència de la distinta manera d'ésser de l'element hereditari: el castellà, que en els mots evolutius ha transformat la final llatina *um* en *o* i's troba, per consegüent, posseir un nombre extraordinari de noms terminats en aquesta vocal, fa de PACTUM *pacto*, mentre que'l català, en el qual la *o* final ha desaparegut o esdevingut *e*, dóna al llatínisme en qüestió la forma *pacte*; així, la diferència entre la castellanització i la catalanització (artificials) de PACTUM té les seves arrels en la distinta evolució fonètica que l'element hereditari ha experimentat en les dugues llengües castellana i catalana. Però, en alguns casos, constatem divergències en la romanització dels mots emmanllevats al llatí, les quals no recolzen precisament sobre divergències preexistents en l'element hereditari, i vénen, per consegüent, a establir noves diferències entre els diverses llengües romàniques. Així'l català i'l castellà, al adoptar llatínismes com REDEMPTOR, EXEMPTUS, tracten de conservar-hi 'l grup *mpt*, estrany a ambduques llengües; però, mentre'l català aconsegueix familiaritzar-se amb la successió *mt*, el castellà acaba per assimilar la *m* a la *t* i escriu *nt* (*redentor, exento*).

Un cas curiós de diferenciació de l'element emmanllevat es el que ofereix la romanització de la *l* doble llatina en català i en castellà. En totes dugues llengües el sò de *l* doble en els paraules hereditaries havia estat transformat en *l* palatal (paraules com VALLE CABALLU havien esdevingut *vall cavall, valle caballo*). Al adoptar després un mot llatí com COLLEGIUM, ambduques llengües tracten de conservar-hi la *l* doble i escriuen *collegi, collegio*; però, mentre'l castellà acaba simplificant la seva *l* doble (d'on la grafia moderna *colegio*), el català aconsegueix l'aclimatació del sò *l-l* i continua, per consegüent, escrivint *collegi*. Ens trobem, així, que la *ll* dels mots emmanllevats es diferentment romanitzada en dugues llengües en els quals el sò *l* doble del llatí vulgar havia precisament sofert un tractament idèntic (en oposició amb totes les altres llengües romàniques, les quals, no palatalitzen la *l* doble: port. *vale, cavallo*; franc. *val, cheval*; rom. *vale, cal*; it. *val-le, caval-lo*).

Modernament, veiem recular el sò *l-l* davant la *l* senzilla castellana; *l-l* està perdent-se: ahir encara dèiem *expel-lir, apel-lar*, vui alguns encara diuen *col-legi, col-locació*, però cada dia son més freqüents les pronúncies *colegi, colocació*. I aquesta tendència a suprimir un sò català, deguda indubtablement a l'influència castellana, hem de confessar que'ls escriptors, lluny de combatre-la, l'hem afavorida per mor de no trobar una manera adequada de representar el sò *l-l*. El signe natural de la *l* doble fòra [sic], en efecte, una *l* doble (*ll*); però aquest signe serveix malastrugament per a representar la *l* palatal (*vall, sella*) i escrivint *apellar*,

intelligencia, un hom s'exposa que la gent llegeixi defectuosament *apellar*, *intelligencia* (amb *l* palatal). En els primers temps de la renaixensa un hom escrivia *apel-lar*, *intel-ligencia*, evitant així, amb la intercalació del guió, el perill que aquests mots poguessin ésser llegits amb *ll*; però'ls moderns, repugnant-los no sense raó la grafia *ll* i no acudint-sels, en canvi, que podia crear-se un nou símbol per a la *l* palatal, han preferit renunciar a la *l* doble i escriuen *apelar*, *intelligencia* i adhuc *colegi*. Fins aquells qui no'ns conformem a abandonar les pronúncies tradicionals *apel-lar*, *intel-ligencia* i proposem l'adopció de nous símbols per a la representació de la *l* palatal, en l'endemig escrivim provisionalment *apelar*, *intelligencia*, *silaba*, i així renunciem tots plegats a l'única manera possible avui dia de combatre les pronúncies *apelar*, *intelligencia*, etc. que fóra que aquestes paraules apareguessin als llegidors constantment escrites amb doble *l*.

Estem, doncs, assistint a la desaparició de un sò català i d'una particularitat remarcable de la nostra llengua sense fer absolutament res pera evitar-ho. De mica en mica les grafies *apelar*, *intelligencia*, etc., han anat generalitzant-se i fins es de creure que ja son molts els que les accepten com a definitives. El senyor Bulbena mateix, que s'esgarrija de ordinari davant la més petita modificació ortogràfica i invoca a cada moment la tradició i el respecte que devem als nostres pares, adopta en el seu diccionari les grafies *apelar*, *intelligencia*, etc. i ni tan sols consigna les grafies tradicionals *apellar*, *intelligencia*, consagrant així la substitució d'una habitud catalana (conservació de *ll* en els llatinismes) per una habitud castellana (simplificació de aquesta *ll*).

També existeix en la llengua la tendència a reemplaçar la successió *mpt* per *nt*; així, son cada dia més freqüents les pronúncies *redentor*, *presuntuós*, en lloc de *redemtor*, *presuntuós* i, anàlogament, *redenció*, *presunció*. Aquí, sortosament, l'ortografia usual s'oposa a la pronunciació castellanitzada dels llatinismes en qüestió escrivint constantment *redemptor*, *presumptuós*, *redempció*, *presumpció*, i es de creure que, sota l'influència d'aquestes grafies, s'operarà més o menys aviat una reacció en la pronunciació, tant més probable que'l català no té cap repugnancia per la *m* en sílaba inversa i estem habituadíssims a pronunciar sense cap dificultat aquest sò davant de les dentals, exemples *fem toies*, *hi anavem tots*, *un camp teu*, i els plurals *rams*, *camp*, etc. En realitat fóra trist que perdéssim les pronuncies *mt* i *mci*, puix constitueixen una particularitat del català, no solament davant del castellà sinó davant de totes les altres llengües neollatines, ja que totes han perdut la nasal labial *m* dels llatinismes en qüestió: l'italià, en efecte, hi ha transformat, com el castellà, la *m* en *n*, escrivint *redentore*, *redenzione*; i en francès i en portuguès, encara que la *m* hi es conservada en l'escriptura, aquesta lletra no hi es sinó el signe de la pronunciació nasal de la vocal anterior.

La facilitat amb que'ls catalans pronunciem la *m* (bilabial o labiodental) davant qualsevol consonant,— el que'ns permet permet de conservar la

m de *redemptor*, *redempció* i llatinismes anàlegs—, ens permet igualment d'escriure *immens*, *commoure*, etc. (en oposició amb el castellà *inmenso*, *commoure* [*sic*],* d'acord amb l'ortografia llatina *immensus*, *commovere*), de mantenir invariable el prefix *circum-* i de transcriure *mph* clàssic per *mf*: *circumferència*, *circumjacent*, *circumlocució*, *circumnavegació*, *circumscriure*, *circumspecte*, *circumstància*, *circumvolució*, *amfiteatre*, *ámfora*, *èmfasi*, *simfonia*, *limfa*, *triomf*, *cámfora*, *nimfa*, *paranimf*.

* Cal entendre que és un error per *conmover*. (*Nota de l'editor filològic*, I. I. M.).

Fe d'errades

A l'article *De Giacomo Leopardi al Cottolengo o el trànsit de la lucidesa a l'estultícia*, publicat al núm. 65 d'«Els Marges» (desembre de 1999), a la pàg. 92, ratlla 18 ,

on diu: *l'ase de Buriolà*, ha de dir: *l'ase de Buridà*.

Un afegit a mà, durant les darreres proves, ha causat el malentès tipogràfic.